

(РЕ)ВАЛОРИЗАЦИЈЕ И (ДЕ)КАНОНИЗАЦИЈЕ

(Валоризација разлика, ур. Светлана Томић, Алтера, Фондација мултинационални фонд културе, Београд, 2013)

Истраживање литературе коју су у прошлости писале жене подразумева парцијалност, суочавање са затамњеним местима историје, дисконтинуитет и несистематичност до сада прикупљених сазнања, као и перманентно откривање нових података, текстова, веза. У том смислу за ову врсту научно-истраживачког рада велики значај има појава зборника радова посвећених једној ауторки јер је то врста публикације у којој је могуће окупити различите приступе и теоријско-методичке поступке, чиме се показује плурализам различитих интерпретативних модуса и конституише се целовитија слика о делу, значају и могућим тумачењима ауторке и њених дела.

Када говоримо о књижевности коју су писале жене (у систему српске књижевности), бавимо се изванканонским појавама, дакле оним делима и ауторкама које најчешће нису у уџбеницима и факултетским програмима, чија се дела ретко прештампавају, а неретко су остала запамћена искључиво у непрегледном периодичком окружењу. Дакле, говоримо о оним књижевницама о чијем стваралаштву знају углавном истраживачи и истраживачице профилисаних интересовања и они који су посвећени овој врсти родно освешћеног проучавања. Појава зборника у овој области представља један од кључних корака у ревалоризацији *женској* стваралаштва и (ре/де)конструисању канона. Ипак, увидом у емпијско, намеће се питање о дометима оваквих подухвата у општем окружењу (српске) науке о књижевности, њене историје, теорије и критике, која, чини се, већ деценијама остаје на истим позицијама, аутистично одбијајући сваку могућност промене сопственог (само)изграђеног система, почевши од примене савремених теоријских парадигми, преко критеријума валоризације, па до модуса дескрипције књижевно-историјских процеса и појава. Књижевност коју су стварале жене, тзв. књиженство, обележена је другачијом парадигмом, субверзивним потенцијалом текстова и активизмом ауторки на пољу промене друштвених узуса. Овај корпус текстова својим спецификумом позива на другачије промишљање, на примену оних теоријских модела који доводе у питање универзалистичко схватање књижевности и подразумеване књижевне и естетске вредности, позива на уочавање и онога *друјој*, другачијег, у одређеном времену и окружењу. Ипак, без обзира на велику замагљеност овог дела културе и књижевности, није довољно, а често ни упутно, говорити искључиво о неправди књижевних историчара и дијахронијских процеса, већ је нужно обезбедити што суверенија могућа тумачења и ширину истраживања која ће се квалитетом и релевантношћу наметнути, те тако створити могућност да се потиснуте појаве уграде у фокус савремених проучавања. Дакле, много важније од

подсећања на одговорне за заборав и за умањивање значаја појединих књижевница, њихови дела или књижевности коју су писале жене уопште, важније од жала за прохујалим временима у којима се ауторке нису појављивале као релевантна тема научних истраживања и издавачких интересовања, јесте систематично и утемељено истраживање њиховог живота и рада, као и теоријски засновано и аргументовано тумачење њихових текстова. У том смислу појава научних студија, профилисаних часописа, научних пројеката који се баве овом тематиком, а, свакако, и штампање зборника посвећених једној ауторки представљају изузетно важне догађаје у истраживањима која као предмет имају *женско* стваралаштво.

Током 2013. године штампан је зборник радова о Драги Гавриловић, након што је у јуну 2012. у Српској Црњи, родном месту ауторке, организован разговор о њеном стваралаштву. Драга Гавриловић (1854-1917) је прва жена романописац у српској књижевности и прва ауторка за коју бисмо могли рећи да пише отворено феминистички. Њено најзначајније дело *Девојачки роман* објављиван је у наставцима током 1889. године у часопису *Јавор*, а током живота ауторке није прештампан у форми књиге. Овакво издање роман је добио тек 100 година након првог објављивања 1990. (прир. Владимир Миланков), а затим и 2007. (прир. Јасмина Ахметагић). Књижевно-историјска судбина *Девојачког романа* је била таква да је остао на страницама часописа, па ово дело није имало адекватну рецепцију у свом времену. Из истих разлога за њега нису знале ни књижевнице у међуратном периоду, те се нису могле надовезати на стваралаштво Драге Гавриловић, што би било посебно значајно јер је ова ауторка користећи веома вешто форму женског образовног или билдунгсромана, суверено изнела феминистичко-еманципаторске идеје. Због збира свих књижевно-историјских околности унутар којих се нашло, стваралаштво Драге Гавриловић тек у новије време добија савремена тумачења и систематичније проучавање. У том смислу појава зборника *Валоризација разлика* уреднице Светлане Томић представља важан датум у историји рецепције стваралаштва ове ауторке.

Зборником доминирају две целине: *Научни чланци* и *Прилози*. У првој се налазе радови посвећени стваралаштву Драге Гавриловић које потписују Магдалена Кох, Гордана П. Стојаковић, Кристина Стевановић и Бојана Анђелић, са уводним текстом Светлане Томић, а у другом делу се налази пропратни материјал, где се као најзначајнији прилог издваја новооткривени текст Драге Гавриловић, као и прештампани фељтон из листа *Практична жена*, посвећен *Девојачком роману*, који је излазио током 1985. године. Поднаслов зборника је „зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић“, међутим информација о организацији и издавачу показује да ниједна научна институција није била заинтересована за организацију скупа и издавање зборника, што у великој мери показује однос наше науке, као и издаваштва према овој врсти истраживања. Тако је зборник реализован као резултат ентузијазма и прегнућа његове уреднице, која у његовом уводу истиче тешкоће са којима се сусретала приликом организације разговора о ауторки, као и приликом тражења издавача који би стао иза овог пројекта. Због овакве ситуације где организација није у оквиру научне институције, а број учесника разговора је мањи од десет, питање је у којој мери се може говорити о „научном“ скупу, али од те формалне чињенице свакако је важнији резултат

тат, а то је штампање ове публикације. Овим догађајем Драга Гавриловић се укључује у низ који сачињава свега неколико књижевница са зборником о свом стваралаштву.

У научном делу зборника посебно треба истаћи текстове Магдалене Кох и Гордане Стојаковић. Магдалена Кох анализом есеја Драге Гавриловић описује и реконструише место ове ауторке у историји српског феминистичког есеја. Сумирајући досадашњу рецепцију дела Драге Гавриловић, М. Кох извлачи закључке које се тичу постојања извесне користи од закаснеле рецепције која је избегла замке стереотипизације ауторкиног опуса и отворила могућност за савремену контекстуализацију стваралаштва ове ауторке у окружењу књижевности на преласку 19. у 20. век. Сврставајући есеје Драге Гавриловић у активистички тип есеја који је практиковала прва српска феминисткиња Драга Дејановић, М. Кох показује како се прва романисијерка наше књижевности укључила у пројекат еманципације жена. Посебан допринос овог рада и оно што му даје ширину закључака јесте то што анализом ових текстова М. Кох даје типолошки опис женског, феминистичког, у односу на „мушки“ есеј, образлаже разлоге због којих је могуће говорити о постојању овог жанра, и као дистинктивне одлике издваја слободу композиције, интимистичку тачку гледишта, присуство женског субјекта, емотиван језик, концентрацију на лични став, полемички тон, присуство колоквијализама. Додатну перспективу раду Магдалене Кох дала би анализа есејистичких деоница у *Девојачком роману* и дужим приповеткама Драге Гавриловић и њихово повезивање са формално есејистичким текстовима.

Рад Гордане Стојаковић као контекст свог истраживања, такође, узима ширу слику, у овом случају еманципаторски пројекат који је постојао у данашњој Војводини крајем 19. века. Користећи се методом анализе дискурса и применом теорије родних студија ауторка анализира неколико текстова различитих аутора важних за еманципацију жена насталих крајем 19. века у чији корпус укључује и новооткривени текст Драге Гавриловић *За шћо геца не ѿошћују своје рогитшеље онако како би шћребало*. Оваквом анализом Г. Стојаковић жели да покаже процес креирања женских улога у друштву и при том лоцира главни допринос Драге Гавриловић у искуственој заснованости њеног текста и анализе породичних односа. Као и у случају истраживања М. Кох, изузетно би било драгоцено проширити предмет овако усмерене анализе и у смеру других текстова и показати у којој мери се књижевно и есејистичко стваралаштво Драге Гавриловић, као и њена активна улога у друштву (учитељица, публицистички ангажман) позиционира у ширим и изузетно развијеним образовно-еманципаторским пројектима тог доба.

Са друге стране, рад Кристине Стевановић свој акценат поставља уже и анализира уз помоћ наратолошке апаратуре једну од приповедака Драге Гавриловић. Полазећи од феминистичких претпоставки и средстава које нуди наратологија, К. Стевановић се концентрише на улогу нараторке одабране приче настојећи да укаже на специфичности приповедачких поступака које ова ауторка примењује, где је приповедачици поред причања приче додељена и улога критичарке родних улога у друштву, патријархата, али и улога промотерке женских права и слобода. Концентрисаност искључиво на једну приповетку, замке наратолошког приступа, као и изостанак шире анализе, К. Стевановић доводи до исувише уопштеног закључка да је „оправдано“ истра-

живање женског ауторства. Са друге стране, Бојана Анђелић примењује компаративни приступ и једина се, између осталог, окренула анализи и *Девојачкој романа* посматрајући слику учитељице дату у овом делу. У својој студији Б. Анђелић као полазни оквир узима типолошке одлике српског реализма и на основу детаљне анализе различитих текстова упоређује како су учитељице представљене у опусу Драге Гавриловић, а какву слику о њима дају романи Светолика Ранковића и Јована Добријевића Сиротице. Ширина захвата овог текста, број обухваћених дела, као и скретање пажње на мање истражене појаве српског реализма, представљају једну од значајних вредности овог рада.

Четири поменута текста представљају главни допринос зборника и онај његов део који је доминантно усмерен ка анализи и афирмацији стваралаштва Драге Гавриловић, те је то целина који нуди подстрек и поставља питања на која се будућим истраживањима може одговорити. Као увод овом централном делу књиге штампана су три текста уреднице зборника, први који је текст-напомена о насловној страници, други којим се описују отежавајуће околности за организацију разговора о Драги Гавриловић и за налажење издавача. Трећи текст, структуриран као научни рад, бави се проблемом проучавања књижевница уопште. Нужно у оваквом низу радова исте ауторке долази до понављања информација. Као главна теза издваја се више пута поновљена констатација о (намерном) заборављању Драге Гавриловић, о неправди књижевне историје и наше академске средине, а главна тенденција ових текстова је маркирање криваца за такву ситуацију. У тексту *Шта значи проучавањем жене писце из прошлости?* Светлана Томић показује које су све отежавајуће околности постојале и још увек постоје за систематично проучавање књижевница. Ослоњена на сазнања о генерацији списатељица краја 19. века којима је први пут било омогућено институционално школовање и које су биле учитељице, Светлана Томић позиционира књижевну делатност и списатељску судбину Драге Гавриловић унутар ове изузетно значајне генерације књижевница. Међутим, текст често бива обележен исувише полемичним тоном, те се током читања стиче утисак да је његов примарни циљ да укаже на пропусте у (не)проучавању Драге Гавриловић, те да је због тога пропуштена прилика да се суверено, без условно речено, реваншизма укаже на значај њеног стваралаштва. Овај утисак је додатно појачан и текстовима који су објављени у другом делу зборника *Прилози*, који такође као централну идеју имају небригу српске културе према првој српској романсијерки. Чини се да овакав приступ може пре одбити академску средину, ка којој је упућено највише замерки, него убедити је у неопходност ревизије сопствених знања и канона. Тако у сенци, на моменте веома оштрог полемичког тона, остају битна сазнања која С. Томић у овом тексту износи, а тичу се динамике књижевног живота краја 19. века.

На први поглед могуће је упутити замерку да зборником није обухваћено најзначајније дело Драге Гавриловић *Девојачки роман*. Међутим, оваква оријентација зборника, настала више стицајем околности, него уредничком намером, представља и његову предност. Анализа оних текстова који нису централни у опусу ауторке често се показује као драгоцен, а одабиром различитих тема избегла су се понављања и замор који се често у зборницима осећа када више аутора пишу о једном делу. Начи-

ном објављивања овог зборника, показује се и инертност научне средине, као и недовољна заинтересованост институција и њихова (не)спремност да одговоре на приватну иницијативу. Ипак, важније од тога јесте да је ова публикација објављена и да смо добили нова читања, којима је формирана добра основа за даља тумачења. Када се зборнику додају недавно објављени текстови о *Девојачком роману* Светлане Томић у часопису *Serbian Studies* и *Pro femina*, Станиславе Бараћ у часопису *Књиженство* и ауторке овог приказа у *Књижевној историји*, можемо рећи да је започела озбиљна ревизија места и значаја стваралаштва Драге Гавриловић. Како то обично бива, након појаве већег броја радова, а посебно након зборника, видљивост ауторке ће бити све већа, па можемо очекивати нове текстове и тумачења, што је за далеки суд књижевне историје и историје науке најважније.